

DİN EĞİTİMİNDE HİKÂYE VE SAİD NURSİ’DE TEMSİL METODUNUN KULLANIMI

THE STORY IN RELIGIOUS EDUCATION AND
THE USE OF REPRESENTATION METHOD IN
SAID NURSI

**Davud
IŐIKDOĐAN**

Prof. Dr.
Dicle Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi,
Din Eğitimi Anabilim Dalı.
ORCID: 0000.0002-5896-3833,
isikdogan@hotmail.com, .

CİLT: 1 SAYI: 2
Araştırma

MAKALE GELİŐ TARİHİ
21 Kasım 2022

MAKALE KABUL TARİHİ
17 Aralık 2022

YAYINLANMA TARİHİ
31 Aralık 2022

DİN EĞİTİMİNDE HİKÂYE VE SAİD NURSÎ’DE TEMSİL METODUNUN KULLANIMI

ÖZ

Eğitimde anlatılan konuların muhatapta amaçlanan düzeyde gerçekleştirilmesi esas hedeftir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için de birçok strateji, yaklaşım, yöntem ve teknik kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden biri de hikâyelerin muhtevanın anlaşılması için kullanılmasıdır. Özellikle din eğitiminde yoğun bir şekilde bulunan soyut kavram ve konuların öğretiminde bu metodun kullanılması oldukça büyük öneme sahiptir. Eserlerinde büyük oranda iman konularını ele alan Said Nursî, yazdığı içeriği temsillerle anlatma yolunu benimsemiştir. Bu yolla İslam ilim geleneğinde çok tartışılan ve anlaşılmasında zorluk yaşanan konuları ele alırken, anlamı okuyucuya yakınlaştırmak için risalelerinde hikâyeleme yöntemini kullanmıştır. Analoji yöntemiyle anlattığı konuları muhatabın aşına olduğu olguları içeren hikâyelerle akla indirgemeye çalışmıştır. Özellikle Allah’a, meleklerle, ahirete ve diğer imam esaslarına ilişkin muhatapta oluşturmayı hedeflediği bilgileri bu yolla ele almıştır. Ona göre temsil metodu, uzak hakikatleri yakınlaştıran, dağınık meseleleri zihinde toparlayan bir özellik taşımaktadır. Başta Sözler adlı eseri olmak üzere tüm kitaplarında bu yöntemi kullanmıştır. Muhatap potansiyelin kitaplarından faydalanma düzeyine bakıldığında büyük oranda bunu başarmış görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Din eğitimi, hikâye, iman öğretimi, temsil metodu, Analoji.*

THE STORY IN RELIGIOUS EDUCATION AND THE USE OF REPRESENTATION METHOD IN SAID-I NURSI

ABSTRACTS

The main goal is to realize the topics covered in the training at the level intended by the addressee. Many strategies, approaches, methods and techniques are used to achieve this goal. One of these methods is the use of stories to understand the content. The use of this method is of great importance, especially in the teaching of abstract concepts and subjects that are intensely found in religious education. Said Nursi, who mostly deals with the issues of faith in his works, has adopted the way of expressing the content he wrote with representations. In this way, he used the method of storytelling in his treatises to bring the meaning closer to the reader, while addressing the topics that are much discussed and difficult to understand in the Islamic scientific tradition. He tried to reduce the subjects he told with the method of analogy to the mind with stories containing the facts familiar to the addressee. In this way, he dealt with the information he aimed to create in the interlocutor, especially about Allah, angels, the hereafter and other principles of faith. According to him, the method of representation has a feature that brings distant truths closer and gathers scattered issues in the mind. He used this method in all his books, especially in his book titled Sözler. Considering the level of benefiting from the books of the potential interlocutor, it seems to have achieved this to a large extent.

Keywords: *Religion education, story, teaching of faith, method of parable, analogy.*

GİRİŞ

Hikâye, taşıdığı mesajı iletmede evrensel bir dile sahiptir. Onun iletişimdeki rolü, din öğretiminin de dahil olduğu birçok ilim dalında farklı şekillerde tezahür etmiştir. Hikâyenin evrensel olarak etki göstermesinin nedeni, kuru ve doğrudan anlatımlara göre akla yakınlaştırıcı edebi ve dolaylı anlatımların daha etkili olmasıdır. Hikâye din ve ahlâk eğitiminde de kullanılan önemli bir yöntemdir. Hikâye, küçük yaşlardan itibaren din ve ahlâk öğretiminde etkili bir unsurdur. Bununla birlikte hikâye, genel eğitimde de bir öğretim materyali olarak önemli bir etkiye sahiptir. Hikâye ile eğitim düşüncesi, genel eğitim ile din ve ahlâk eğitimi için en iyi yöntemlerden biri olarak kabul edilebilir. Özellikle günümüzde görselleştirilmiş hikâyelerin etkisi dikkate alındığında bu yaklaşımın geleceği parlak yaklaşımlardan biri olduğu görülür. Didaktik hikâyelerde, heyecan verici ve derinlikli bir yapı vardır. Tanıdık, bildik duygu, düşünce ve arzular birden yeni bir ışık altında görünür. Önceleri anlaşılmasız görünen düşünceler de artık bildik gelmeye başlar. Bu boyutuyla, bakış açısını önemli ölçüde değiştirmek, hikâyelerin en önemli işlevi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızda, eğitimde mesajın muhataba ulaşmasında etkin bir yol olan hikâyenin eğitimde ve din eğitiminde kullanımına değinerek Said Nursî’nin Risale-i Nur kitaplarında çokça kullandığı temsil metodunu eğitsel boyutuyla değerlendireceğiz.

1. EĞİTİM AÇISINDAN HİKÂYE

“Edebi metinler, hikâyeler, masallar, menkıbeler, mitoslar, fabllar, meseller ve misaller kaynak ve iletişim vasıtası olarak düşünce, duygu ve davranış eğitiminde kullanışlı birer malzemedir. Uygun zaman ve şekilde kullanıldığında bir hikâye, dil eğitiminin temel amaçlarını her yönüyle gerçekleştirmeye yardımcı olduğu gibi yüksek kişilik geliştirme konusunda da görünür bir etkiye sahiptir. Mesela Şirazlı Sadi’nin Gülistan adı altında toplanmış hikâyeleri uzun asırlar boyunca hem dilbilgisi hem de mantık ve zihniyet eğitiminde ders kitabı olarak kullanılmıştır.”¹

“Öğretici hikâyeler, bilgeliğe ve sezgiye dair düşünceleriyle insanların eksiklerini görme ve düzeltme hususunda istek geliştirmelerini sağlayıcı özelliğe sahiptir. Bu, modern endüstri toplumlarının başarı yönelimlerinin özülü çelişir. Çünkü burada başarıya öncelik verilirken insan ilişkilerinin kalitesi ikinci plana itilmiştir. Bu anlayışa göre akıl ve zekâ, hayal gücü ve sezgiden daha değerlidir. Halbuki öğretici hikâyeler; neşeli karakteri, hayal gücüne, sezgiye ve akıl dışılığa yakınlıklarıyla modern endüstri toplumlarının akılcı ve teknolojiye mahkûm modelleriyle tam bir zıtlık içindedir.”²

Yaşanmış ya da yaşanabilecek olayların yer ve zaman belirtilerek anlatıldığı edebi türe hikâye (öykü) denir.³ Hikâyede romana göre hayatın belirli ve daha kısa bir bölümü ele alınır. Masaldan farkı ise olayın yaşanabilecek gerçeklikte ve olayın geçtiği yerle zamanın çoğu kez belirli olmasıdır. Hikâyedeki önemli unsurlardan biri de hikâyede geçen kahramanlardır.

1 - Bkz. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi MÖ 1000 MS 2021* (Ankara: Pegem Akademi, 2021).

2 - Bkz. Nossrat Peseschkian, *Doğu Hikâyeleriyle Psikoterapi*, çev. Hürol Fısıloğlu (İstanbul: Beyaz Yayınları, 1998).

3 - Şerif Aktaş - Osman Gündüz, *Yazılı ve Sözlü Anlatım Okuma-Dinleme Konuşma-Yazma* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2005), 207.

Hikâyenin eğitimde kullanılabilecek önemli bir teknik olmasını sağlayan unsur, hikâyedeki kahramanlardır. Çünkü kahramanlar aracılığıyla hikâyenin dünyasına girilir. Hikâyenin muhatabı, kahramanlarla empati kurarak onların bakış açısını ve düşünce tarzını keşfeder; sosyal hayattaki roller kahramanlar aracılığıyla öğrenilir. İnsan, fitrî olarak kendisini hikâyedeki “iyi” kahramanlarla özdeşleştirmek ister. Onların kişilik özelliklerinden etkilenir; onlarla üzülür, sevinir, olayın akışına göre kararlar verir.⁴

Hikâye yerine kullanılan kelimelerden biri, hikâye kelimesi gibi Arapça kökenli olan kıssa sözcüğüdür. Hikâyenin de kıssanın da etimolojik anlamında “ifade edilen şeyin benzerini yapmak” vardır. Bu da ancak hikâyenin kahramanlarıyla özdeşim kurularak yapılır. Hatta sözü geçen iki kelimenin Türkçe karşılığı olan öykü sözcüğü de öykünmek (biri gibi olmaya çalışmak) ifadesi ile aynı köktendir. Şüphesiz ki kelimelerin etimolojisi, arkalarındaki anlamsal derinliği içerisinde barındırır.⁵

Edebî bir tür olan hikâyenin eğitim yönünü gösteren en güzel ifadelerden biri kıssadan hisse ifadesidir. Hikâye insana ve topluma ayna tutarak kişiye hayatı öğretir. Gerçek hayat problemleri analiz edilerek dolaylı olarak deneyim kazandırılır. Hikâyede çeşitli insan özellikleri ele alınıp derin konular işlenebilir. Bu sayede kişide duyuşsal ve zihinsel gelişim sağlanabilir. Yapılan araştırmalara göre hikâye formatında işlenen konuların % 88’i hatırlanabilmektedir. Fen bilimleri alanında da kullanılabilen hikâye, kişilerin bu alanda hatırlama ve kavrama becerisi ile bilimsel dili kazanmasında etkili olduğu görülmüştür. Sosyal bilimlerde ise “ahlaki çözümlenme” “empatik düşünme” ve “düşünsel inceleme» gibi çeşitli çalışmalarda hikâyeden faydalanılmıştır.⁶ Kimi görüşlere göre eğitimde hikâyeyi etkili bir yöntem yapan özellik de kişinin insani özellikleri itibarıyla kendisini yakın hissettiği kahramanlarla empati kurup özdeşleşebilmesidir.⁷

Hikâyeler aracılığıyla bu dünyadaki çeşitli problemleri gören kişi, gerçek hayatta da bu problemlerle karşılaştığında nasıl davranması gerektiğini bilir; karşılaşacağı sorunların doğuracağı belirsizliğin yerini, uygun davranış modelinin verdiği ümit alır.⁸ Sınırlı hayat tecrübesine sahip olan insan, hikâyeler aracılığıyla çevresini, farklı insan tiplerini ve diğer canlıları tanır; ufku genişler, çevresiyle olumlu ilişkiler kurmayı öğrenir, kendisinden farklı olanlara karşı anlayış geliştirir. Paylaşma, yardımlaşma, temizlik, çalışkanlık, saygı ve dürüstlük gibi birçok değer hikâyeler aracılığıyla kazanılır. Hikâyedeki kahramanların karşılaştığı problemler ve yaşadığı duygular, kişinin yalnız olmadığını hissetmesini ve rahatlamasını sağlar. Hikâyeler sayesinde kişi hayallerini, duygularını, düşüncelerini, kısacası kendisini keşfedebilir; kişiliğini geliştirebilir. Bilim-kurgu ve fantastik türde hikâyeler de hayal gücünün gelişmesini, gerçekleri farklı bir açıdan görmeyi ve dünyanın geleceği hakkında yaratıcı bir şekilde düşünmeyi sağlayabilir. Öte yandan hikâyelerin kişide dil, sanat ve estetik gelişimi sağladığı da söylenebilir.⁹ Hikâye, bireysel ve ruhsal gelişim

4 - Muhittin Okumuşlar, “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2006), 237-252.

5 - Okumuşlar, “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”.

6 - Yaşar Fersahoğlu, “Din Eğitimi ve Öğretiminde Bir İletişim Yöntemi Olarak Hikâye”, *Ekev Akademi Dergisi* 16 (2003), 121-130.

7 - Hülya Kasapoğlu, “Okulda Değer Eğitimi ve Hikâyeler”, *Milli Eğitim Dergisi* 43/198 (2013), 97-109.

8 - Adem Akıncı, “Kur’an’daki Kıssalar ve Din Eğitimindeki Yeri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2004), 42-64.

9 - Sonar Çılgın, *Çocuk Edebiyatı* (İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2007), 131-133.

açısından pek çok alanda evrensel geçerliliği olan bir konuma sahiptir. Bu yönüyle çocuk, ergen ve ergen yetişkinlerin psikolojik gelişimlerinde önemli bir pedagojik vasıta. Hikâyenin mesajı muhataba iletmedeki rolü, aynı zamanda sosyoloji, edebiyat, tarih, antropoloji, hermenötik, hikâyeleştirilmiş teoloji ve dini öğretiler gibi çok çeşitli alanlarda da dikkate alınmaktadır. Hikâyeler, evde ve geleneksel ortamlarda olduğu kadar, eğitim teorilerinin sunumunda ve pratikte de özellikle din ve ahlak eğitiminde, toplumsal ve kültürel öğeleri öğretmede oldukça önemlidir. Kültürel, etnik ve dini geleneklerin iletişimi ile ilgilenenler, mesajın ideal anlamda muhataba ulaşması için bu gibi yöntemleri izlerken sık sık hikâyeye başvururlar.

Geleneksel eğitim anlayışında önemli bir yere sahip olan hikâye, modern eğitim biliminde de önemini korumuştur. Hem geleneksel dönemde hem de modern dönemde ahlak eğitiminde, bireyin bilgi edinmesinde ve kültürlenmesinde, soyut kavramların ve fikirlerin daha iyi anlaşılmasında hikâye tekniği kullanılmıştır. Eğitimde önemli bir yere sahip olan örnek alma, özdeşim kurma ve empati kurabilme becerisinin gelişmesi hikâyeler aracılığıyla sağlanmıştır. Hikâye tekniği sadece çocuklar için değil, her yaşta insanın eğitimi için kullanılabilir bir tekniktir.¹⁰

Edebi bir tür olan hikâyenin, bilimsel olarak eğitime konu olması 19. yüzyılda sosyal bilimlerde ele alınması ile gerçekleşmiştir. Bu alanda ilk çalışma 1894 yılında İngiltere’de yayımlanan “History and Fiction” isimli çalışmadır. Burada hikâyenin tarih öğretimindeki yeri ele alınmıştır. Pedagoji alanında da 19. yüzyılın sonunda, Daniel Defoue’nun Robinson Crouseu romanının eğitimde kullanılması ile ilgili tartışmalar yer almaktadır. Bununla birlikte Daha öncesinde Jean Jack Rousseau’nun Emile isimli pedagojik romanında, Robinson Creuseu romanının çocuk eğitiminde kullanılması gerektiği söylenmiştir.¹¹

Eğitimde kullanılan hikâye tekniği ile dersin sıkıcılığının önüne geçilip öğrencinin ilgisi derse çekilebilir. Hikâyenin öğrenmede kalıcılığı sağlaması, teorik bilginin pratiğe geçirilmesini kolaylaştırması, soyut bilgi ve kavramların yaşantıya dönüşmesini sağlaması gibi işlevleri de bulunmaktadır.¹² Dersin hikâyeleştirilerek işlenmesi (tahkiyeli öğretim), konunun öğrenilmesinde kavrama ve uygulama aşamalarını gerçekleştirmeyi sağlayabilir. Öte taraftan yarım bırakılmış bir hikâyeyi tamamlama, hikâyede işlenen tutumları ve ana fikri tartışma, hikâyeyi görsellerle (resim, afiş vb.) veya drama yoluyla yeniden oluşturma gibi hikâyeye bağlı ders etkinlikleri sayesinde öğrencilerin derse olan ilgisi ve motivasyonları yüksek seviyede tutulabilir; zihinsel becerileri geliştirilebilir.¹³ Bununla birlikte hikâyelerin kişinin kelime haznesini geliştirdiği ve dil gelişiminde önemli bir yere sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Dilini geliştiren bireyin akıl yürütme ve muhakeme gücü de gelişmiş olur.

Bir konunun soyut bir şekilde aktarılması ya da soyut kavramların yine soyut olarak anlatılması, diğer bir ifadeyle aktarılan mesajın yaşanılabilir nitelikte örnekleme yapılmadan sunulması, öğrenmeyi geciktirir. Özellikle bireyin gelişim evrelerine göre kavrama seviyesi bu durumu daha belirgin hale getirir. Bundan dolayı hikâye hem soyut kavramların anlaşılması hem de anlatılan konunun somut örneklerle ifade edilmesi açısından farklı bir önem taşımaktadır.

10 - Okumuşlar, “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”.

11 - Ayşe Çakar, *Din ve Ahlak Eğitiminde Hikâyenin Kullanımı* (Basılmamış: Rize Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 14.

12 - Akıncı, “Kur’an’daki Kıssalar ve Din Eğitimindeki Yeri”.

13 - Akıncı, “Kur’an’daki Kıssalar ve Din Eğitimindeki Yeri”.

İnsanoğlu çıplak gözle göremediği zaman bir cismi yakınlaştırmak için dürbün kullanmak zorunda kalır. Aynı şekilde derin ve ince şeyleri görebilmek için mikroskop, dağınık ışıkları toplamak için mercek kullanır. Aynı şekilde derin konuları, ince, derin, uzak, dağınık bazı anlamları akla yakınlaştırmak ve görebilmek için de temsil, mecaz ve hikâye gibi edebî sanatları kullanma ihtiyacı hisseder. Bu da en etkili anlatım biçimlerinden biridir. Hikâye ve örnek olay (temsil) tekniği sayesinde zor olan konular kolayca anlatılabilir, kalıcılığı daha fazla olur. Zira insan fitratı ve şahsiyeti, anlama ve idrak yönünden soyut ve kuru düşünceleri dinlemekten ziyade, somut fikirlerle eğilimlidir. Hikâyelerle düşünceler adeta somutlaşır, bu da dinleyicilerin anlamasını kolaylaştırır. Bu yolla düşünceler, bellekte daha iyi yerleşerek kalıcı hale gelir.

2. DİN EĞİTİMİNDE HİKÂYE

Hikâye, genel anlamda eğitimde önemli bir yere sahip olduğu gibi özel olarak din eğitiminde de kullanılabilen önemli bir öğretim tekniğidir. Özellikle dini ve ahlaki konuların genellikle soyut kavramlar içermesi, kuru nasihatlerin direkt verilmesinin etkisiz ve sıkıcı olması gibi etkenlerden dolayı hikâye, din eğitiminde sıkça başvurulan bir tekniktir. Hikâyelerin ilgi çekmesi, merak ve heyecan oluşturmaları, dolaylı ve sezgisel anlatımının muhatap üzerinde daha etkili olması gibi nedenler, hikâyeyi din eğitiminde ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca hikâyelerdeki ahlaki yargıların, mesajların ve tartışmaların uygun bir zeminde tartışılması kişide sağlıklı bir ahlaki gelişim sağlayabilir.¹⁴

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersi öğretim programının temel felsefesi ve genel amaçları bölümünde, programın yapılandırmacı eğitim yaklaşımına göre hazırlandığı ve bu yaklaşımı destekleyen öğrenci merkezilik ve çoklu zekâ gibi öğrenme kuramları ile desteklendiği ifade edilmiştir. Programın amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için öğrencinin aktif öğretmenin rehber olması, farklı öğrenme stillerinin kullanılması ve bilgi becerilerinin hayata aktarılması hedeflenmiştir. Bu amaçla öğrenci akıl yürütme, yorumlama, keşfetme ve problem çözme etkinlikleri gerçekleştirecektir.¹⁵ Bu süreçler sonunda öğrenci kendisini ve hayatı tanıyacak, iletişim becerilerini geliştirip uygun toplumsal roller edinecektir. Daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere hikâye, DKAB dersi programının amaçlarının gerçekleştirilmesinde kullanılacak uygun bir öğretim tekniğidir.

Genel olarak Müslüman toplumlarda din eğitiminde kullanılan hikâyeler şunlardır: Kur’an kıssaları, hadislerde geçen kıssalar, ayetlerin nüzul sebepleri, Hz. Muhammed’in ve sahabenin yaşadığı olaylar, menkıbe ve halk hikâyeleri. Örneğin Kur’an-ı Kerim’deki Hz. İbrahim kıssası ile doğru düşünme sistemi anlatılmıştır. Hadislerdeki kıssalar ise genelde sahabeyi ve ümmeti eğitmek amacıyla verilmiştir. İlahî vahyin ilk muhatabı ve onu en iyi yaşayan bir insan olarak Hz. Muhammed’in hayatı ile ilgili kıssalarda onun adaleti, merhameti, gösterdiği şükür ve ettiği dualar anlatılarak olaylar karşısında müminlerin nasıl bir tutum ve davranış sergilemesi gerektiği aktarılmıştır. Vahye ve peygamberlerin yaşamına şahit olan sahabelerle ilgili kıssalarda ise onların erdemleri, zaafı, üzüntüleri, tavırları, farklı yaratılışa olmalarına rağmen bir gaye uğruna

14 - Çakar, *Din ve Ahlak Eğitiminde Hikâyenin Kullanımı*, 46.

15 - MEB, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu” (MEB Yayınları, 2010).

bir araya gelişleri anlatılmıştır. Bütün bunların yanında dinin temel kaidelerine ve mantığa aykırı olmamak koşuluyla ahlaki davranışları, toplumsal ve millî değerleri öğreten halk hikâyeleri ve menkıbeler de din eğitiminde kullanılabilir. ¹⁶

Kur’an-ı Kerim’de hikâye yoluyla vahyin ve peygamberliğin ispatı, müminlerin Allah yolunda karşılaştıkları zorluklarla mücadelesi, gösterdikleri sabır, onlara verilen teselli ve müjdelere inanmayanların ve zalimlerin uğradığı trajik son kıssalarla anlatılmıştır. ¹⁷ Ayrıca her dönem geçerli olabilecek toplumsal yasalara da bu kıssalar aracılığıyla ulaşılabilir. Zira Kur’an-ı Kerim’in amacı insanların hakikati görebilmesi ve hidayete ulaşmasıdır. Kuran-ı Kerim’in yanında hadislerde geçen kıssalar da eğitim amacıyla kullanılmıştır. ¹⁸

Kur’an-ı Kerim’de genellikle peygamberler tarihinden, diğer yaşanmış tarihi olaylardan, insanın ve dünyanın daha iyi anlaşılacağı durumlardan kıssalar şeklinde bahsedilir. Kıssalarda fazla ayrıntıya girilmeden olumlu-olumsuz tutum ve davranışlar ile herkesin hayatına uygulayabileceği mesajlar yer alır. Bütün insanları ilgilendiren bu konular, uygun söz sanatları kullanılarak etkileyici bir üslupla aktarılır. Sinema sahnesi canlılığında anlatılan olayların kahramanları da genellikle peygamberler olduğu için kıssaların muhatabı da kendisine rol-model olarak daha çok peygamberleri seçer. Peygamberleri örnek alan kişi de sürekli büyük idealler için mücadele etme alışkanlığı kazanır; onlar gibi zorluklara karşı sabreder ve haline şükreder. Bu sayede peygamber kıssaları müminlere psikolojik destek olur ve yol gösterir. Kur’an-ı Kerim’de ayrıca Allah, melek ve ahiret inancı gibi mücerret konuların daha iyi anlaşılabilmesi için somut olaylar şeklinde anlatıldığı da olmuştur. ¹⁹

Batar’a göre Kur’an-ı Kerim, insani durum ve olayları şahıslara bağlı tutmadan tarihi yaşanmışlıklarla birlikte, diyalojik ve tasvirî anlatım kullanarak sürükleyici bir üslupla sunmuştur. Kur’an bu tarihi olayları, muhatabın derinlemesine düşünmesini ve benzer durumlarla karşılaştığında nasıl bir tutum ve davranış geliştirmesi gerektiği ile ilgili çözüm önerilerinde bulunmuştur. Kur’an-ı Kerim’in de kullandığı hikâye tekniği, insanın sadece sosyal, duygusal ve zihinsel gelişimi için değil; dini ve ahlaki gelişimi için de etkili bir tekniktir. Zira insan kendisine direkt söylenen kuru nasihatlerden çok, yaşanmış olaylardan kendisinin dolaylı bir şekilde çıkarımlarda bulunarak edindiği ilkeleri ve değerleri daha çok benimser. ²⁰

Kıssa, din eğitiminde en önemli bilgi aktarım araçlarından sayılır. Eğitsel açıdan rolü, duygu ve düşünce boyutundaki etkisi, sadece küçük yaşta olanlar için değil, yetişkin yaşta olanları da kapsar. Bazı insanlar, konulara ancak kıssaların ortaya koyduğu mesajlarla yaklaşabilirler. Muhatabın konuları iyi anlamayıp algılaması ve anlatılandan ne amaçlandığını bilmesi ve bundan öte verilmek istenen mesajın ne olduğunu öğrenebilmesi için kıssalar büyük öneme sahiptirler.

16 - Mefkure Nur Pakdemirli, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Hikâye Kullanımı”, *DEÜİFD* 30 (ts.), 173-195.

17 - Fersahoğlu, “Din Eğitimi ve Öğretiminde Bir İletişim Yöntemi Olarak Hikâye”.

18 - Okumuşlar, “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”.

19 - Akıncı, “Kur’an’daki Kıssalar ve Din Eğitimindeki Yeri”.

20 - Yusuf Batar, “Kur’an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2016), 81-103.

2.1. Din Eğitiminde Kullanılacak Hikâyelerde Bulunması Gereken Özellikler

Hikâyede içerik, anlatım ve biçim yönünden bulunması gereken bazı özellikler vardır. Matbu hikâyelerin gözü rahatsız etmeyen kaliteli bir kâğıda basılması, sayfa kenar genişliğinin ve yazı puntosunun seviyeye uygun olması, özellikle çocuk hikâyelerinde konuya uygun estetik yönü olan resimlerin yer alması gibi bazı biçimsel özellikler gereklidir. Bunların yanında hikâyeyi okuyan veya anlatan kişinin hikâyenin duygu ve düşüncelerine göre ses tonunun iniş çıkışlarını ayarlaması, dinleyenlerin analiz ve değerlendirme yapabilmesi için hikâye ortalarında veya sonunda uygun sorular sorması da önemlidir. Fakat bu başlık altında daha çok din eğitiminde kullanılacak hikâyelerde bulunması gereken içerik ve anlatım özellikleri ele alınacaktır.

Hikâyenin içeriği öncelikle muhatabın gelişim özelliklerine, bilgi ve kavrama seviyesine, ilgi ve ihtiyaçlarına göre olmalıdır. Kişi, hikâye aracılığıyla kendisini tanıma ve kişiliğini geliştirme süreçleri yaşamalıdır. Muhatabın kendi hayatında bir karşılığı olmayan ve hayatı boyunca yaşamayacağı olaylar yerine, hayatıyla tamamen ilgili olan ve kendisini hikâyenin içinde hissedebileceği konular ve kahramanlar seçilmelidir. Hikâye kişiye insanları, diğer canlıları ve hayatı sevdirmelidir. Savaş, zulüm, yoksulluk, çevre kirliliği gibi hayatın içinde olan ve herkesi ilgilendiren olumsuz konular işlenirse bile umutsuzluğa sevk edecek şekilde değil; bilgilendirme, sorumluluk kazandırma ve çıkış yolu gösterme amaçlarına yönelik olmalıdır. Ayrıca hikâyede ahlak kurallarına aykırı ve gelenek-görenekleri aşağılayıcı bir içerik bulunmamalıdır. Bununla birlikte hikâyenin konusunun ve olay örgüsünün anlaşılacak derecede karmaşık olmamasına dikkat edilmeli; ana fikir, yardımcı düşünceler, geliştirilmesi amaçlanan tavır ve davranışlar farklı yorumlanabilecek ve yanlış anlaşılacak türde olmamalıdır.²¹

Hikâyenin hitap ettiği okuyucu ve dinleyicilerin gelişim özelliklerine uygun olması son derece önemlidir. Örneğin Erikson’un gelişim evrelerine göre aşağılık duygusuna karşı çalışkanlık ve başarı döneminde bulunan 7-11 yaş arasındaki çocuklar başarılı olmak, sevilmek, kabul edilmek ve değer görmek isterler. Aksi takdirde onlarda aşağılık duygusu gelişebilir. Bu dönemdeki çocuğa Hazreti İbrahim’in kararlılık ve başarı hikâyesi anlatılabilir. Ayrıca Allah’ın kendisini her zaman sevdiğini anlatan ve Allah’a dua etme alışkanlığı kazandıran hikâyeler çocukta değersizlik ve aşağılık duygusunun oluşmasını önleyebilir.²²

Çocuk yavaş yavaş ergenliğe girdiği dönemlerde dinî konulara akli açıklamalar ister. Bu dönemde şüpheler, sorgulamalar, ibadetleri ve camiye gitmeyi reddetme zamanla Allah ‘ın varlığı ve ahireti kabul etmemeye kadar gidebilir. Bu yüzden bu döneme hitap eden hikâyeler Allah ‘ın varlığını, iman ilkelerini, ahiret ve kader konularını akli delillerle sunabilir. Bununla birlikte hikâye akıl, bilim veya hayatın gerçekleriyle çeliştiğinde, hikâyeye inanmama hatta dini, akıl dışı bulma ve reddetme ile sonuçlanabilir. Ergenlikte yaşanan kimlik bunalımı; Allah’a ve inanca sığınma, ibadete yoğunlaşma ihtiyacı da doğurabilir. Kimlik krizindeki ergen, bu durumdan kurtulabilmek için özdeşleşebileceği rol-model arar ve idealleştirdiği kişilerin davranış ve tutumlarını kolaylıkla benimser. Dolayısıyla bu durumdakilere, örnek dinî şahsiyetlerin hayat hikâyeleri anlatılabilir. Ergenlik döneminin önemli bir özelliği de kişinin aidiyet duygusuyla hareket edip bir cemaate veya akran grubuna dahil olma

21 - Çılgın, *Çocuk Edebiyatı*, 79-92.

22 - Pakdemirli, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Hikâye Kullanımı”, 102-104.

isteğidir. Bunun sağlıklı gerçekleşmesi için uygun arkadaşlık ilişkilerinin ele alındığı hikâyeler anlatılabilir. Burada karşı cinsten olan kişilere karşı da bir arkadaş ve insan olarak nasıl davranılması gerektiği de işlenebilir. Zira bu dönemdeki bireyde cinsel uyanış da gerçekleştiği için karşı cinsle ilgi duyma, değişen toplumsal hayatta uygun olmayan davranışlara dönüşebilmektedir. Bu yüzden Hazreti Yusuf ile Züleyha hikâyesi Gençlerin iffetli olma yönlerini geliştirmede önemli bir hikâye işlevi sergilemektedir. Ergen bireylerde sık görülen sorunlardan biri de duygusal iniş-çıkışlar, ruhsal dalgalanmalar ve intiharlardır. Bunun önüne geçebilmek için hayatı sevdiren, iletişim becerilerini geliştiren ve toplumla uyumlu yaşamaya destek sağlayan hikâyeler etkili olabilir.²³

Yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene, hayatilik, bireye görelilik gibi eğitim ve öğrenme ilkelerine göre hazırlanmış hikâyeler, bireyin gelişimine yardımcı olur. Örneğin ailenin, okulun, mahallenin konu olduğu hikâyeler çocukların daha çok ilgisini çeker. Çocukların ilgisini çeken konular, dinle ilişkili bir şekilde işlendiğinde, okulda öğrendiği bilgilerle ya da gündelik olaylarla örtüşmesine dikkat edilmeli; aksi takdirde çocuk dinî öğretilerin çağdışı olduğunu ve eskide kalmış şeylerin kendisine dayatıldığını düşünebilir. Onun dışında özellikle çocuğun, olayların görünüşüyle yetinmeyip sorgulamaya başladığı ilk ergenlik döneminde Allah’ın isim ve sıfatları gibi konular; tabiat olayları, doğadaki düzen ve nimetler göz önüne alınarak anlatılabilir. Konu gibi kahramanlar da öncelikle kişinin yakın çevresinden ve özdeşleşebileceği türden olmalıdır. Cadı, sihirbaz, peri gibi İslam’la bağdaşmayan kahramanlar uygun görülmemektedir. Birey, sosyal hayatta olduğu gibi hikâyede de farkında olmadan öğrenir; ama kendisine nasihat eder gibi öğretilmesinden hoşlanmaz. Bu yüzden hayvan ve bitkilerin kahraman olduğu olaylarda geçen sosyal ve psikolojik durumlar, çocuklar üzerinde daha etkili olabilmektedir.²⁴

Hikâyenin muhatabı; umuduyla, korkusuyla, sevinciyle, üzüntüsüyle duygusal bağ kurabileceği ve özdeşleşebileceği hikâye kahramanları bulmak ister. Bu, kişinin duygusal ve sosyal gelişimi açısından çok önemlidir. Hikâyedeki kahramanlar az, orijinal ve inandırıcı olmalıdır. Çünkü fazla sayıda kahraman karmaşaya sebep olur, inandırıcı olmayan ve olağan dışı özelliklere sahip olan kahramanlar özdeşleşmeyi ve etkileyciliği engelleyebilir, orijinal olmayıp benzer özelliklere sahip olan kahramanlarla karşılaşılan muhatap da bu durumdan sıkılabilir.²⁵

Bireyin ilgi, ihtiyaç ve seviyesine uygun olmayan dinî hikâyeler yanlış değer yargılarına, tutum ve davranışlara sebep olup ilerleyen dönemlerde dinî yaşantıya ket vurabilir. Şiddet, öfke ve korku gibi temaların pedagojik olmayan bir şekilde ve aşırı işlenmesi, kişide duygusal sapmaya ve yersiz kaygıya ya da şiddeti kanıksamaya ve duyarsızlaşmaya sebep olabilir. Elbette olumsuz toplumsal olgular, bireyin hayatının bir parçası olarak ele alınabilir. Fakat bu, yapıcı bir şekilde ele alınıp kişinin duygusal ve bilişsel gelişimini sağlama amacıyla yapılmalıdır. Toplumsal olgulara karşı eleştirel bakışın nasıl olması gerektiği, tepki koymanın ölçüsü, birey olma-ait olma dengesi gibi konular kişinin gelişimi açısından önemlidir. Hikâye bittiğinde sorunların çözülmüş olması ve iyimser mesajlarını verilmesi hayata karşı güven ve umut duygularının gelişmesini sağlar.²⁶

23 - Pakdemirli, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Hikâye Kullanımı”.

24 - Pakdemirli, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Hikâye Kullanımı”.

25 - Çılgın, *Çocuk Edebiyatı*, 81-82.

26 - Pakdemirli, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Hikâye Kullanımı”.

Hikâyelerde anlatılan bazı bilgiler dinin temel kaynakları ile çelişebilmektedir. Bu yanlış bilgiler de hikâyeler aracılığıyla halk arasında yayılmaktadır. Dolayısıyla hikâyelerde geçen dini bilgilerin doğru olması önemlidir. Bununla birlikte hikâyelerde müstehcen ifadelerin yer alması, olumsuz rollerin detaylı ve cazip bir şekilde anlatılması, olağanüstülüklerin bulunması hikâyenin dinleyicilerine veya okurlarına zarar vermesi kaçınılmazdır. Olağanüstü kahramanlar ve olaylar, hikâyenin muhatabında gerçek dünyadan uzaklaşma, hayalperest olma, anlatılanlara şüpheyle bakma veya dini ve ahlaki bakımdan yetersiz hissetme gibi sonuçlar doğurabilir. Hikâyelerin gizli veya açık bir ideolojik duruş sergilemesi ve toplumun belli kesimlerine karşı dışlayıcı bir hava yaratması da olumsuz bir durumdur. Mantıklı bir sıra takip edilerek düzenlenen olay örgüsü, sadece duyguları değil düşünceleri de geliştiren konular ve insanın manevi yönünü geliştirirken maddi boyutunu da göz ardı etmeyen bir bakış açısı tutturabilmek önemlidir. Bazen ayet ve hadisleri direkt aktarmak yerine dini ve ahlaki hallerin tasviri daha etkili olabilmektedir. Ayrıca hikâyenin sonunda çıkarılacak dersleri açıkça söylemek yerine muhataba hissettirmek veya onun çıkarımlarda bulunmasını sağlamak yerinde olur.²⁷

Bir düşünce ya da olguyu, belli bir kitleye açıklamak veya ispat etmeye çalışmak muhatap kitle açısından sıkıcı gelebilir. Fakat aynı düşünce ve olgu hikâye aracılığıyla, insanın biriktirmiş olduğu tecrübeler ışığında hareketli, sürükleyici, esprili ve eğlenceli bir anlatım sonucu daha ilgi çekici olabilir. Sıkıcılığı önlemek için gereksiz ayrıntı ve yoğun tasvirten kaçınılabilir. Bu anlamda usta yazarların edebi değer taşıyan hikâyeleri ilgi ve kalıcılığı sağlamada bir adım önde görünmektedir. Dünya klasiklerinden faydalanmak önemli olmakla beraber çeviri hikâyelerin kültürel yabancılaşmaya çanak tutabileceği de bilinmelidir. Dolayısıyla çeviri hikâyelerin pedagojik olması gerekliliğinin yanında, kültürel uyarlamasının daha iyi yapılması gerekir. Aksi durumda yakın çevredeki hayvan ve bitkiler bilinmeden çeviri hikâyelerdeki hayvan ve bitkiler tanıtılmış olacaktır. Hikâyelerde kullanılan yabancı kelimelerin yanı sıra günümüzde hiç kullanılmayan eski kelimeler de anlaşılma problemi yaratabilir. Fakat kelime hazinesini geliştirecek yeni kelimeler, hikâyede birkaç kez kullanılarak tahmin ve çağrışım yoluyla anlamına ulaşılabilecek şekilde öğretilir. Bu yolla kişiye iyi bir din dili de kazandırılabilir. Çocuklara yönelik olan hikâyeler olayları büyüklerin değil, çocukların gözüyle ele almalıdır. Olayları çocuğun dünyasından gören hikâyelere gösterilen ilgi ve hikâyenin çocuk üzerindeki etkileyciliği daha fazla olur. Bununla birlikte çocuk hikâyelerinde bile yer alan abartı, inandırıcılığı zedeler.²⁸

Hikâyede içerik bakımından olduğu gibi anlatım bakımından da öncelikle muhatabın gelişim özelliklerine, kelime dağarcığına ve anlama gücüne dikkat edilmelidir. Bilinmeyen kelimeler kullanılsa bile genel anlamayı engellemeyecek ve cümlenin bağlamından çağrışım yoluyla anlaşılabilir şekilde kullanılmalıdır. Bu kelimelerin sayısı da fazla olmayıp metinde birkaç yerde kullanılarak kelime dağarcığının gelişmesine yönelik olmalıdır. Olay örgüsü bakımından da küçük çocuklar için basit bir olay örgüsü uygunken büyükler için daha kompleks bir olay örgüsü keyif verici ve ilgi çekici olabilir. Olay örgüsünün merak uyandırabilecek derecede belli bir sır barındırabilmesi, hikâyeyi daha ilgi çekici kılar. Ayrıca serüven ve mizah öğeleri barındıran hikâyeler, keyif alarak öğrenmeyi sağlayabilir. Hikâye hangi türden olursa olsun doğrudan nasihat verici bir dil kullanmak, mesajın etkileyciliğini ve hikâyeden alınacak edebi zevki engeller.²⁹

27 - Okumuşlar, “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”.

28 - Çakar, *Din ve Ahlak Eğitiminde Hikâyenin Kullanımı*, 247-250.

29 - Çılgın, *Çocuk Edebiyatı*, 84-85.

3. RİSALE-İ NURDA TEMSİLLERİN KULLANIMI

Said Nursî’nin eğitim ve öğretimde Kuran ve sünneti temel referans olarak almış ve onlardaki ilke ve prensiplerden hareketle eğitim öğretim metotlarını belirlemiştir. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Mekke dönemi tebliğ yöntemiyle örtüşmektedir. Hz. Peygamber Mekke Dönemi’nde müşriklerin uzlaşma tekliflerini reddetmiş ancak fiili olarak nezaketini devam ettirmiştir.³⁰ Hz. Peygamber’in metodunu takip ederek bütün mesaisini iman ve İslam’ın ihyası hizmetine yoğunlaştıran Said Nursî: “Ben imanın cereyanındayım, karşımda imansızlık cereyanı var, başka cereyanlarla alâkam yok” (Nursî, 1995: 71), diyerek hedef ve gayesini net bir şekilde ortaya koymuştur.

Nursî, davasının hakikat, yani iman ve Kur’an davası olduğunu sürekli olarak dile getirmiştir. Davasını temel İslami metinlere dayalı bir şekilde tahkiki iman prensibi ile savunma yolunu seçmiştir. Tahkiki imanın kazanılmasına önem vermiştir. Neye, niçin ve nasıl inandığının bilincinde olan kişinin dindarlığı tahkikî dindarlık olarak değerlendirilmektedir.³¹ Bediüzzaman yazdığı eserlerinde çok yönlü konuları ele almakla birlikte büyük oranda iman konularını işlemiştir. Özellikle anlaşılması zor olan tevhid, nübüvvet, haşir ve ahiret ile ibadet gibi konuların anlaşılması için büyük gayretler sarf etmiştir. Her düzeydeki okuyucunun anlaması için de eğitim literatüründe örnek olay dediğimiz temsili hikâyecik yöntemini kullanmıştır.

Nursî bu dönemde ikna ve ispat metodunu kullanmıştır. Aşağıdaki bölüm bu yöneme bir örnek olarak sunulabilir: “Tefekkür-ü imanî dersiyile tabiiyyun ve maddiyyunun boğulduğu aynı meselelerde kâinat okumalarıyla tevhit nurunu gösteriyor; iman hakikatlerini madde âleminden temsiller ve deliller göstererek izah ediyor. Liselerde, üniversitelerde okutulan ilim ve fenlerin aynı meselelerinde iman hakikatlerinin ispatını güneş parlaklığında gösteriyor”.³²

Allah’ın varlığını anlatırken kâinattaki nizam ve intizama dikkat çeker; görülen, akılla bilinen konularla muhatabın dikkatini canlı tutar. Ahiretin varlığını anlatması da bu şekildedir. Kışın ölmüş bitki ve ağaçların baharda nasıl diriltildikleri örneklerle akla yaklaştırır. Said Nursî, ispat ve ikna konusunda Kur’an’a dayandığını söyler. Davasını sunuşunda elinde Kur’an gibi bir mucize-i baki varken başka delil aramak gerekmediğini anlatır. Kur’an’ın temsil metodunu da kullanır.

Nursî’nin yazdığı kitaplarda temsil ve hikâye tarzını kullanmasının amacı, anlaşılması zor olan derin bazı konuları, dağınık meseleleri akla yaklaştırmak ve idrakini kolaylaştırmaktır. Çünkü insanların büyük bir kısmı bu derin meseleleri anlamakta zorlanmaktadırlar. Bu sebeple derin ve dağınık hakikatleri temsil ve hikâye yolu ile akla yaklaştırmak, ona göre bir ihtiyaçtır. Bu anlamda Kuran’da zikredilen kıssa yöntemini kullanmıştır diyebiliriz.

Nursî, *İşârâtü’l-İcâz* adlı eserinde Kur’an’da temsil yönteminin etkili kullanılmasına dair ilginç bir yorum yapar. Ona göre Kur’an ilk bakışta, Araplara münafıklığın olumsuz sonuçlarını anlatmak istemektedir. Bunu da Arapların tamamına yakınının aşına oldukları, zihinlerinde çağrışımı derinlikli temsiller geliştirerek anlatmak en iyi yoldur. Kur’an da bunu yapmıştır. Allah, dil

30 - İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: DİB Yayınları, 2005), 94-95.

31 - Zeynep Özcan, *Cumhuriyet Dönemi Dinî Hayat (1938-1950)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2014), 16.

32 - Said Nursî, *Emirdağ Lahikası* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2013), 8.

ile iman ettim diyerek kalpten iman etmeyen ve bu yolla İslam’ın sağladığı maddî imkanlardan faydalanmaya çalışan münafıkların durumunu, ateş yakan fakat ateşi sönen, karanlıklar ortasında kala kalan yolcuların ya da yerleşim yerlerinden çok uzaklarda, karanlık bir gecede, öldürücü bir yağmura tutulan, gözleri kör edecek derecede ışık saçıp hemen kaybolan şimşeklerin ve kulakların zarını patlatacak seviyede gürleyen gök gürültüsünün dehşeti içinde donup kalan yolcunun durumuna benzeterek anlatır.³³

Nursî’nin seçtiği metodun doğruluğunu anlayabilmek için, öncelikle Kur’an’ın yöntemini ortaya koymak gereklidir. Dikkatle incelendiği zaman, Kur’an’da derinlikli hakikatlerin, sıradan normal insanların anlayabileceği basit bir şekilde basit örneklerle anlatıldığı görülür. Birçok ayette, insanların gündelik hayatlarında devamlı olarak karşılaştıkları durum ve ilişkilere gönderme yapılır ve önemli hakikatler bu basit olgulara benzetilerek anlatılır. Zaten Kur’an, bunu açık olarak ifade eder: “Anlasınlar diye Allah insanlara örnekler verir.”³⁴ Hatta kendi uluhiyet ve şeriksizliğini beyan ederken Allah, insanların bile ortak istememe yönündeki fitri eğilimlerini hatırlatarak, insanlar nasıl kendi kazanımlarına başkalarının ortak olmasını istemezlerse, kendisinin de ortak istemediğini vurgular.³⁵ Benzer şekilde, insanlara faydası olmayan ilmin sahibine fayda sağlamayacağını, değerli kitaplar taşıyan merkebin, onlardan yararlanamayacağı temsiliyle anlatır.³⁶

Kur’an’ın neden böyle bir yöntemi seçtiğini inceleyen Nursî’ye göre, yüksek hakikatler sıradan zihinlere ancak bu yöntemle intikal ettirilebilir. Kur’an’ın sadece belli sayıdaki elit ve entelektüel kesime değil, aynı zamanda avamı da muhatap aldığını, hatta genellikle muhatabının avam tabakası olduğunu, bu nedenle onların idrak seviyelerini dikkate almak durumunda olduğunu ifade eder. İlâhî hakikatleri anlatırken Kur’an’ın varlıkları delil olarak zikrettiğini, delilin sıradan zekâların bile çok kolay şekilde anlayacağı tarzda basit ve anlaşılır olması gerektiğini vurgular. Bunun da en kestirme ve kolay yolunun, insanların yaşayarak öğrendikleri bilinen olgulardan basit misaller vermek olduğunu söyler.³⁷

Kuran’da, birçok hakikat geçmiş kavimlerin kıssalarıyla ve bazı hikâyelerle ifade edilmektedir. Kuran’da derin ve kavranılması güç konuları teşbih ve temsillerle akla yaklaştırmak, önemli bir yöntemdir. Kuran’ın potansiyel kitlesi ortalama halk olduğu için bu yönetime başvurmaktadır. Bunun bir örneği, yeniden dirilmeye akıl erdiremeyen o zamanın müşriklerine ve onların şahsında bütün bir insanlığa yapılan şu hitaptır: “Şimdi bak Allah’ın rahmet eserlerine: Yeryüzünü ölümünün ardından nasıl diriltiyor. Bunu yapan, elbette ölüleri de öylece diriltecektir; O her şeye hakkıyla kadirdir.”³⁸ Öte yandan, peygamber kıssaları da bir yönüyle birer temsil örneğidirler. Meselâ, hastalığa karşı sabrın önemi Hz. Eyyüb kıssası ile, iffet ve nefis terbiyesinin mahiyeti Hz Yusuf kıssası ile, Allah tarafından verilen vazifelerde sebat etmenin gerekliliği Hz Yunus kıssası ile somutlaştırılır ve detaylandırılır.

33 - Said Nursî, *İşaratu’l İcaz*, çev. Abdülmecid Nursî (İstanbul: Envar Neşriyat, 2013), 156-158.

34 - Hayrettin Karaman vd., *Kuran-ı Kerim Açıklamalı Meali* (Ankara: TDV Yayınları, 2017). 14/25.

35 - Karaman vd., *Kuran-ı Kerim Açıklamalı Meali*. 30/28.

36 - Karaman vd., *Kuran-ı Kerim Açıklamalı Meali*. 62/5.

37 - Said Nursî, *Sözler* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2014), 456-460; Nursî, *İşaratu’l İcaz*, 127.

38 - Karaman vd., *Kuran-ı Kerim Açıklamalı Meali*. 30/50.

Kur’an ve hadislerde geçen hikâye ve temsiller, asıl amaç olmayıp, amaca götüren ipuçlarıdır. Temsil ve hikâyelerin asıl gayesi anlaşılması zor olan derin hakikatleri ve ince meseleleri akla yaklaştırmak ve anlaşılmasını kolaylaştırmaktır. Nursî’nin de eserlerinde özellikle anlaşılması zor iman konularında temsil ve hikâye metoduna başvurması bundan dolayıdır. Bediüzzaman, eserlerinde kullandığı temsil metodunun icar ettiği rolü ifade ederken aslında kullanma gayesine işaret etmektedir: “Felillâhilhamd, sırr-ı temsil dürbünüyle, en uzak hakikatler gayet yakın gösterildi. Hem sırr-ı temsil cihetü’l-vahdetiyle, en dağınık meseleler toplattırıldı. Hem sırr-ı temsil merdiveniyle, en yüksek hakaik kolaylıkla yetiştirildi. Hem sırr-ı temsil penceresiyle, hakaik-i gaybiyeye, esâsât-ı İslâmiyeye, şuhuda yakın bir yakîn-i imaniye hâsıl oldu. Akıl ile beraber vehim ve hayal, hattâ nefis ve hevâ teslime mecbur olduğu gibi, şeytan dahi teslim-i silâha mecbur oldu.”³⁹ Burada Nursî’nin ifade ettiği soyut ve anlaşılması güç olan birtakım konuların anlaşılmasında örnekleme ve hikâyelerin rolüdür. Özellikle Allah’ın birliğini, ahiretin ve meleklerin varlığını ispatla ilgili kullandığı yöntem buna örnektir. Ayrıca farklı esma ve sıfatların varlık alemindeki yansımaları konusunda takip ettiği yöntemi Allah’ın varlığı ve fiillerini izah hususunda kullanması da buna dahil edilebilir.

Said Nursî, insanların zihinlerinde derin hakikatlere yeni pencereler açabilmek için onların zihinlerini yormayacak, öğrenme şevklerini kırmayacak, mevcut düşüncelerini rencide etmeyecek şekilde mümkün olduğunca basit, açık ve anlaşılır misaller vermek gerektiğini vurgular. Bir çocukla konuşurken, nasıl onun kavrama düzeyine inip onun kullandığı kavramları kullanarak onun zihin dünyasıyla temas kurmaya çalışılırsa, sıradan insanlarla da ancak son derece basit teşbih ve temsillerle temas kurulabilir. İşte bu nedenle Kur’an temsil (analoji) yöntemini seçmiştir.⁴⁰ Bu çerçevede Nursî, Kur’an metodu olarak bilinen kıssa ve hikâyelerle anlatım yöntemini gerek eserlerinde gerekse de derslerinde çok etkili bir biçimde kullanmıştır. Nursî, peygamberlerin mucizelerini, kıssalarını ve hikâyelerini konu ederek bu ibretli olaylarda insanlığın maddî ve manevî dersler çıkarmasını arzu etmiştir.⁴¹ Aynı zamanda eserlerindeki izahlarıyla bu örnek alma yöntemini de göstermiştir. Bunu şöyle izah eder: “Kur’an-ı Hakîm; enbiyaları, insanın cemaatlerine terakkiyat-ı maneviye cihetinde birer pişdar ve imam gönderdiği gibi; yine insanların terakkiyat-ı maddiye suretinde dahi o enbi-yanın her birisinin eline bazı hârikalar verip yine o insanlara birer ustabaşı ve üstad etmiştir.”⁴²

Sözler adlı eserinde ilk dokuz sözdeki hikâyelerde tevhidi açıklamak üzere verilen güneş ve ayna örnekleri, ona göre dürbün vazifesi gören anlamayı kolaylaştırıcı araçlardır. Yine, Sekizinci Sözde anlatılan hikâyede aslan figürü, içine düşülen kuyu, düşerken tutunulan ağaç, ağacın meyveleri ile siyah ve beyaz iki farenin ağacı kemirmesi temsili oldukça etkili ve eğitsel temsillerdir. İçerisinde bu figür ve nesnelere bulunduğu hikâyeyi anlatarak dikkati çeken Nursî, hikâye kısmını bitirdikten sonra bunların varlık alemindeki karşılıklarını zikrederek okuyucunun anlamasına katkı sağlamaya çalışır.

Nursî Sözler isimli eserinde birinci sözde “Besmele’nin önemini anlatırken” temsiller kullanmıştır. Aynı şekilde Sekizinci Söz’e kadar “Temsil Metodunu” kullanan Nursî, İkinci Söz’de “İmanda ne büyük bir saadet ve nimet ve ne kadar büyük bir lezzet ve rahat bulunduğunu anlamak

39 - Said Nursî, *Mektubat* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2013), 377.

40 - Nursî, *Mektubat*, 377.

41 - Halit Ertuğrul, *Eğitimde Bediüzzaman Modeli* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2007), 176.

42 - Nursî, *Sözler*, 254.

istersen şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle”, üçüncü Sözde “İbadet ne büyük bir ticaret ve saadet; fisk ve sefahet ne büyük bir hasaret ve helâket olduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciğe bak dinle” demektedir ve temsil metodunu kullanmaktadır. Sekizinci Sözde ise “Şu dünya ve dünya içindeki ruh-u insanî ve insanda dinin mahiyet ve kıymetlerini ve eğer din-i hak olmazsa dünya bir zindan olması ve dinsiz insan en bedbaht mahlûk olduğunu ve şu âlemin tılsımını açan, ruh-u beşerîyi zulümâtta kurtaran “Yâ Allah ve Lâ ilâhe illâllah” olduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle” buyurarak Hz. İbrahim’in (as) Suhuf’unda olan temsilî hikâyelerle önemli inanç konularını akla yakınlaştırmaktadır.⁴³

Bazen de güneşin bir damlada ve devamında tüm damlalarda ve denizde yansması gibi bütün insanlarca bilinen bir durumu göz önüne koyarak bununla Allah’ın her yerde hazır bulunmasını ispat etmeye çalışır. Bu yöntemi vurgularken “Bir temsil-i cüz’î vasıtasıyla bir hakikat-i küllînin ucunu gösterip, hükmü o hakikate bina ediyor; o hakikatin kanununu, bir hususî maddede gösteriyor, tâ o hakikat-i uzmâ bilinsin ve cüz’î maddeler ona ircâ edilsin. Meselâ, ‘Güneş, nuraniyet vasıtasıyla, bir tek zat iken her parlak şeyin yanında bulunuyor.’ temsiliyle bir kanun-u hakikat gösteriliyor ki, nur ve nuranî için kayıt olamaz, uzak ve yakın bir olur, az ve çok müsavi olur, mekân onu zaptedemez.” şeklinde ifade kullanır.

Bediüzzaman, bilgiye ulaşma yöntemleri üzerinde klasik kelamcılarının durduğu yoğunlukta durmamıştır. Selef alimlerin bu konuyu derin bir şekilde analiz ettiklerini dikkate alarak, bunlarla pek ilgilenmemiştir. Kıyas-ı temsilî (analoji) yöntemini benimseyip tüm düşünce sistemini bu yöntem üzerine kurmuştur. Kıyas-ı temsilî metodu; kâinatta söz konusu olan genel bir kanunu belli bir nesnede küçük ölçekte ortaya koyarak, o kanunun aynı kategoriye giren tüm alt gruplarında da geçerli olduğu neticesine ulaşmayı hedeflemiştir. Güneşin nurlu bir varlık olmasından dolayı her parlak şeyde yansması, cüz’î bir kaidedir, bu kaideden hareketle “Her nuranî varlık parlak şeylerde yansiyabilir” küllî sonucuna ulaşılabilir. Bu yaklaşımı mantığın genel ilkelerine göre, kıyasın ya tümevarım (istikra) ya da temsilin alt bölümlerinden birine dahil edebiliriz.

Allah’ın aynı anda ve çoklukla birçok şeyi yaratmasını ve bunların O’nun ayetleri ve yeryüzündeki yansmaları olduğunu anlatırken metaforik anlatımı tercih eder. Bu tür anlatımla bilinenden bilinmeyene veya somuttan soyuta diyebileceğimiz küçük adımlar ilkesini kullanır. Yaratma ve yaratılanın fonksiyonlarıyla ilgili bilinen ağaç, meyve ve yaprak gibi bilinen somut varlıkların durumundan ve işleyişlerinde devamlı olan bir düzenden örnek vererek tüm kâinatta işleyen düzene genelleme yapar. Bu hususta Nursî şöyle der: “Hem meselâ, ‘ağacın meyveleri, yaprakları bir anda, bir tarzda, kolaylıkla ve mükemmel olarak bir tek merkezde, bir kanun-u emrî ile teşkili ve tasviri’ bir temsildir ki, muazzam bir hakikatin ve küllî bir kanunun ucunu gösterir. O hakikat ve o hakikatin kanununu gayet kat’î bir surette ispat eder ki, o koca kâinat dahi şu ağaç gibi o kanun-u hakikatin ve o sırr-ı ehadiyetin bir mazharıdır, bir meydan-ı cevelândır.”⁴⁴ Bu anlamda eserlerinde kullandığı bütün temsiller, kâinatta bulunan genel kanun ve kaidelerin ipuçları ve küçük örnekleri düzeyinde olduğu için, diğer hikâye ve temsiller ile karıştırılmamalıdır.

43 - Geniş bilgi için bkz. Nursî, *Sözler*.

44 - Nursî, *Sözler*, 616.

Kullanılan hikâye ve temsiller asıl mânânın daha iyi anlaşılması ve daha yakından görülmesi için akla yakınlaştırıcı birer dürbün görevi üstlenirler. Hikâyede anlatılanlar farazi de olsa verilen bilginin doğruluğuna etki etmez. Mevlâna gibi bazı alimlerin fabl tekniğiyle hayvanları konuşdurarak çok hikmetli dersler verdikleri görülmektedir. Bu örneklerde hayvanların konuşmaları gerçek hayatta makul karşılanmayabilir, ancak o hikâyeye ile verilen bilgiler insan zihnini meşgul eden gerçek hayattaki konulardır. Örneklemek gerekirse, Birinci Söz’deki bedevinin, bir reisin ismi ile gezmesiyle hikâyeye edilen konu, kâinattaki bütün varlıkların Allah’ın ismi ile hareket etmesinin bir ucu, bir örneği olduğu için bir hakikattir. Bedevi temsili, kâinattaki genel bir hakikatin hem dürbünü hem de bir ucu gibidir. Özel olarak anlatılan bu ucu takip eden genel bir hakikate ulaşır. Burada genel eğitimde kullanılan bilinenden bilinmeyene metodu kullanılmaktadır.

Nursî temsil metodu için; «Uzaktan uzağa baktırmak»⁴⁵ tabirini kullanır. Bu da anlatılan temsil ve hikâyeler ile konuyu birebir her yönü ile izah etmenin imkânsızlığına işaret içindir. Özellikle Allah’ın Zâtı ve sıfatları gibi derin konulardaki temsiller birer ölçüt olmadıkları için bu gibi temsil ve izah metotları, ancak aklın şaşkınlığını ve konu hakkındaki şüphelerini ortadan kaldırmak eden yol gösterici birer ipucu gibidir. Konular çok soyut ve detaylı, akıl da belli düzeyde soyut idrake sahip olduğu için temsil ve hikâyelerle hakikatleri algılamada akla yaklaştırıcı rol üstlenmektedir. Yoksa temsil ve hikâyeler akıl ile mesele arasında tam bir mutabakat temin etmiyor. Nursî burada “uzaktan uzağa” tabirini bu acziyete ve tam ihata edememe durumuna işaret eden bir uyarı olarak zikretmektedir.

Kendi tarzını Kur’an metodu olarak niteleyen Bediüzzaman bir anlamda eserlerinde de kullanılan basit hikâyelerle akla yakınlaştırma yöntemini de desteklemek üzere Kur’ân’ın en basit şeylerden de misâl getirmesinin sebeplerini tahlil eder ve şöyle der: “Kur’ân’ı indirmekten maksat, bütün insanları irşad etmektir. Cumhur ise kültür seviyesi düşük halktır. Halk, çıplak olan hakikati göremez ve ülfet peyda etmedikleri akliyat-ı mahzayı/sadece akıl yolu ile bulunabilen, tutarlı, mantıklı fikirleri soyut düşünceleri fehimleri alamaz. Bunun için Cenâb-ı Hak, lütuf ve ihsanıyla, hakikatleri onların ülfet ettikleri bir elbiseyle, bir şiveyle göstermiştir ki, yabancılık çekip ürkmesinler.”⁴⁶

Nursî basit temsiller verilmesinin diğer gerekçelerini de sıralarken; belâgat ve hikmetin gereği olarak, basit manaları ifade için basit temsillerin zikredilmesinde bir sakınca bulunmadığını, bu temsillerle insanların yola getirmeyi kolaylaştırdığını, Allah’ın Rububiyet sıfatı ve terbiyenin gereği olarak, insanları, kendi aralarındaki iletişim dilleriyle, üslûpları ve şiveleriyle irşad etmek gerektiğini ifade eder. Ayrıca kullara yüklenen mükellefiyetlerin onlar tarafından anlaşılması için hikmet gereği Allah’ın insanlarla konuşmasının zaruri olduğunu ve bunun da onların anlayışlarına uygun olması gerektiğini ifade eder.⁴⁷

45 - Nursî, *Mektubat*, 284.

46 - Nursî, *İşaratu’l İcaz*, 160.

47 - Nursî, *İşaratu’l İcaz*, 160.

SONUÇ

Bediüzzaman, yazdığı eserlerinde enerjisini büyük oranda tevhid, nübüvvet, haşir ve adalet konularının ispatına harcamıştır. Birincil muhatapları avam tabakasıyken, ikincil ve uzak plandaki muhataplar materyalist ve ateist felsefi anlayıştır. Eserlerindeki temel amacı, iman konularını yaşanan çağın da durumunu dikkate alarak avamın da seviyesinde anlatmak, ameli ve itikadi olarak insanların inançlarına katkı sağlamaktır. Ona göre yaşanan modernleşme ve dünyevileşme sonrası toplum ciddi anlamda gelenekten koparak materyalist paradigmanın etkisi altına girmiştir. Akli ilimlerin geliştiği ortamda salt akıl ile hareket eden pozitivist anlayış hayatın tüm cephelerini egemenliği altına almıştır. Ona göre bundan dolayı soyut mantıksal ilişkiler geçerliliğini kaybetmiş, insanlar gördüklerine inanır duruma düşmüşlerdir.

Bu ortamda klasik kelamcılarının zamanında revaçta bulunan fikir ortamı tümüyle kullanımdan kaldırılmış, yeni bir ortam oluşturulmuştur. Nursî de bu duruma uyan farklı bir usul ortaya koymuştur. Bu usulün temel prensibi, ihtiyaç duyulan konuları basit örneklerle anlatmaktır. Yani Nursî, temel usul olarak temsili (analoji) hikâyelerle akla yakınlaştırma yolunu tercih etmiş ve kullandığı yöntemler ile de başarılı olmuştur denilebilir. Analoji, İslâmî literatürde “kıyas-ı temsili” adını alır. Kıyas-ı temsili, aralarında mevcut olan ortak bir vasıftan dolayı iki şeyden gizli olanı açık olana, gaip olanı görünene vs. kıyas etmektir. Nitekim Nursî de bu kavrama birkaç defa atıfta bulunur. Sözler adlı kitabında, kendi yönteminin, kıyas-ı temsili yoluyla gerçeğe ulaşma olduğunu vurgular ve en orijinal eseri olan Sözler’in başından sonuna kadar sayılamayacak kadar çok analojiye başvurur. Aynı yöntemi Mektûbât, Lem’alar, *Mesnevî-i Nuriye* gibi eserlerinde de sürdürmüştür.⁴⁸

48 - Said Yetim, *Bediüzzaman Said Nursî’nin Eğitim ve İrşad Metotları* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans, 1998), 67-83.

KAYNAKÇA

- Akıncı, Adem. “Kur’an’daki Kıssalar ve Din Eğitimindeki Yeri”. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 13/13 (2004), 42-64.
- Aktaş, Şerif - Gündüz, Osman. Yazılı ve Sözlü Anlatım Okuma-Dinleme Konuşma-Yazma. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Akyüz, Yahya. Türk Eğitim Tarihi MÖ 1000 MS 2021. Ankara: Pegem Akademi, Gözden Geçirilmiş 34. Baskı., 2021.
- Batar, Yusuf. “Kur’an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri”. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/1 (2016), 81-103.
- Çakar, Ayşe. Din ve Ahlak Eğitiminde Hikâyenin Kullanımı. Basılmamış: Rize Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007. <http://acikerisim.erdogan.edu.tr/xmlui/handle/11436/735>
- Çalgın, Sonar. Çocuk Edebiyatı. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2007.
- Ertuğrul, Halit. Eğitimde Bediüzzaman Modeli. İstanbul: Nesil Yayınları, 2007.
- Fersahoğlu, Yaşar. “Din Eğitimi ve Öğretiminde Bir İletişim Yöntemi Olarak Hikâye”. Ekev Akademi Dergisi 16 (2003), 121-130.
- Karaman, Hayrettin vd. Kuran-ı Kerim Açıklamalı Meali. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Kasapoğlu, Hülya. “Okulda Değer Eğitimi ve Hikayeler”. Milli Eğitim Dergisi 43/198 (2013), 97-109.
- MEB. “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu”. MEB Yayınları, 2010. https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_08/17174424_DinKulturu_4-8.siniflar_2010.pdf
- Nursi, Said. Emirdağ Lahikası. İstanbul: Envar Neşriyat, 2013.
- Nursi, Said. İsharatu’l İcaz. çev. Abdulmecid Nursi. İstanbul: Envar Neşriyat, 2013.
- Nursi, Said. Mektubat. İstanbul: Envar Neşriyat, 2013.
- Nursi, Said. Sözler. İstanbul: Envar Neşriyat, 2014.
- Okumuşlar, Muhittin. “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 21 (2006), 237-252.
- Özcan, Zeynep. Cumhuriyet Dönemi Dinî Hayat (1938-1950). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2014.
- Pakdemirli, Mefkure Nur. “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Hikâye Kullanımı”. DEÜİFD 30 (ts.), 173-195.
- Peseschkian, Nossrat. Doğu Hikâyeleriyle Psikoterapi. çev. Hürol Fırsıoğlu. İstanbul: Beyaz Yayınları, 1998.
- Sarıçam, İbrahim. Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı. Ankara: DİB Yayınları, 11. bsk., 2005.
- Yetim, Said. Bediüzzaman Said Nursi’nin Eğitim ve İrşad Metotları. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans, 1998.